

IKKA SAUNAST MÕTELDDES

JAAN PUHVEL

Kunagi ammu (Puhvel 1996) arutasin siin veergudel *sauna* senitundmatut etümoloogiat, oletades murdeteisendite varal – eriti sm *sa(a)kna* ja eL *sann*, *saan* –, et tegemist võib olla varase germaani laenuga Fennobaltia keeltesse, kusjuures algkujuks oleks tuletis **sāpna-* sõnast **sāp(o)n-* 'seep', tähenduses umbes 'seebikoda'. Germaani algupära on ka ladina seebimetus *sāpō(n-)*, omakorda laenatud kreeka keelde (σάπων) ja sealt edasi ottomanidele (türki *sauna* administraatori ametinimi on tänaseni *Abu Sabun* 'seebiisa'). Samuti on eesti *seep* germaani laensõna (anglosaksi *sāpe*, vüks *seifa* jne), nii et *saunaseep* oleks järelikult omalaadne *figura etymologica* (sõnaliide, mille osad on algupäralt keelises suguluses).

Laenuga kaasuv, võõrapärasusest tingitud oletuslik tarjamuutus **pn* > **kn* on mõneti meelevaldne ja teisiti raskesti tuvastatav. Samuti laenatud **kn*-i enda talutavus fennobalti ürgjärgus on küsitav, sest ürgseis germaani laenudes ilmneb hoopis **kn* > **tn*, näiteks **fligna-* või **flikna-* > **litna* [> *linna* 'paik, asula' (see vahepeal hüljatud Torsten Evert Karsteni seletus on õigus-
tatult taas ausse tulemas: Koivulehto 1999; Bentlin 2010)]. Seega **sāpna-* > **sa(a)kna* kuulub nähtavasti suhtelisse hilisaega, kui **k/gn* oli vastuvõetav ja arenemisvõimeline nagu hiljemgi (näiteks vrts *signa* > ee, sm *siuna-*), järelikult **sākna* > **sauna*, aga murdeliselt ka *sann*, *saan*, umbes nagu rööbiti **litna* > *linn(a)*, *liin*. On aga veel mõeldav, et **sāpna-* oli sellisena laenu käigus endas talumatu ja asendus murdeliselt erinevalt, kui *sa(a)kna* või **satna* (> *sann*, *saan*) või (leenisarengul) **sabna* > *sauna* (võrdluseks lad *saponem* > it *sapone*, hisp *jabón*, pr *savon*).

Oletatud **sāpna-* on veel omasoodu habras, sest **pn*-tarja seisund on rööpnäidiste vaeguses mõneti tuunjas [seevastu selgesti **k/gn* > *kk* (Kluge seadus), näiteks **flignaz* > **flikkaz* > vanapõhja *flekkr*]. Ta on siiski mõistetav keelises tuletisena varasest läänegermaani nimisõnast **sāp(o)n-* (**ā* < **ē*, võrdluseks lad *sēbum* 'rasu') ja **pn* on seega morfofoneemiliselt tingitud.

Vastandina on tarjad **kl*, **kr*, **tl*, **tr* varastes fennobalti laenudes ja muidu hästi esindatud, näiteks ld *kâklas*: krj *kakla*, sm *kaula*, ee *kael*; vgerm **nagla-*: krj *na(a)kla*, sm *naula*, ee *nael*; krj *nakra*, sm *naura*, ee *naera*; vgerm **nēpla-* (gooti *nepla*): krj *niekla*, sm *neula*, eL *nōgel*, ee *nōel*; vgerm **sēpla-*: krj *siekla*, sm *seula*, eL *sōgel*, ee *sōel*; vanapõhja **arpra-*: krj *atra*, sm *aura*, ee *ader* (siin on võrdluseks lad *pōculum* < **pōtlom* ja *arātrum*, seevastu ld *árklas*).

Eeltoodule lisaks väärrib äramärkimist Petri Kallio uudne *sauna* etümoogia (Kallio 2008). Ta lähtub protofenni algvormist **sakna*, nähes selles iidset laensõna paleogermaani kujust **stag^hná-* 'hunnik', millest tuleneb Kluge seaduse järgi protogermaani **stakka-* ja vanapõhja *stakkr* (> ingl *stack*). Täenduslikult olevat tegemist ürgse kividest laotud kerise või küttekoldega, nagu nähtub ka inglise sõnast (*smoke*)*stack* 'korsten' ja rootsi muredsõnast *stake* 'tulekolle, ahi', sellest omasoodu laenatud sm *takka*. Vastu suunas metonüümile 'keris' > 'saun' pakub Kallio it *stufa*, pr *étuve* 'kuumakamber' > 'ahi' [mis on samuti germanism: anglosaksi *stofa* (> ingl *stove* 'ahi'), aga sks (*bad*)*stube*].

Vormilisest küljest eeldab P. Kallio asendust **st-* > **s-* varaseimais germaani laensõnades (Hofstra 1985), seega **stag^hná-* > **sakna*. Samal ajal tunnistab ta varajast muundust protogermaani **k/gn* > protofenni *tn* ja möönab, et **kn* oli seejärel protofenni fonotaktikale kaua vastuvõtmatu. Järelikult pidi **sakna* olema hilisem laen kui **litna* ega saa pärineda paleogermaani ajastust.

Et aga hiljem kehtis Kluge seadus, ei ole lüüme, kuidas laen sai ikkagi toimuda kujul **sakna* (ja mitte **sakka*), sedagi mööndusel, et varane **st-* > **s-* oli jätkuvasti toimekas. Seega on P. Kallio lahendus küsimärgi all ja *sauna* algupära jätkuvasti *sub iudice*.

Kirjandus

- Bentlin, Mikko 2010. T. E. Karstenin lainasanatutkimuksen vastaanotto. – Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010. Toim S. Saarinen, K. Siitonen, T. Vaittinen. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 259.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, lk 151–168.
- Hofstra, Tette 1985. Ostseefinnisch und Germanisch. Groningen.
- Kallio, Petri 2008. The Etymology of Finnish *sauna* 'sauna'. – Northern Voices. Essays on Old Germanic and Related Topics, Offered to Professor Tette Hofstra. Leuven, lk 313–319.
- Koivulehto, Jorma 1999. [Arvustus:] A. D. Kylstra, S.-L. Hahmo, T. Hofstra, O. Nikkilä, Lexikon der ältesten germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. – Kratylos, kd 44, lk 121.
- Puhvel, Jaan 1996. Sõna *saun* algupärast. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 552.

Kasutatud lühendeid

Keeled ja mured: **ee** – eesti; **eL** – lõunaeesti mured; **hisp** – hispaania; **ingl** – inglise; **it** – itaalia; **krj** – karjala; **lad** – ladina; **ld** – leedu; **pr** – prantsuse; **sks** – saksa; **vgerm** – vanagermaani; **vrts** – vanarootsi; **vüsks** – vanaülemsaksa.

